

Tekmeria

Vol 10 (2011)

γεγεννησθαι. μνησεται ουν απο μετοικων τε τινων και ακο-
 λουθων περι μεν των Ερωων ουδεν, άλλων δε αγαλμάτων
 περικοπαί τινες πρότερον ή από νεωτέρων μετά παιδιās και
KENTRON EΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΟΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ • ΕΘΝΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
CENTRE DE RECHERCHE DE L'ANTIQUITE GRECQUE ET ROMAINE ποιεΐται εν
FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE οικίαις έφ' όρει
 και τοις τετακριασθη επητιώντο. και
 αυτά ύπολαμβάνοντες οί μάάλιστα τή 'Αλκιβιάδη άχθόμενοι
 έμποδών δυτι σφίσι μη αυτοίς του δήμου βεβαίως προστάναι,
 και νομίσαντες, ει αυτόν εξελάσειαν, πρώτοι αν είναι, έμεγά-
 λυνον και έβόων. **Τεκμήρια** επί δήμον καταλύσει τά τε μυστικά και
 ή των Ερωων ποιηται εν οικίαις έφ' όρει αυτοών ότι ου
 μετ' εκείνου επράχθη, επιλεγοντες τεκμήρια την άλλην αυτοού
 ές τα επιτηδεύματα ου δημοτικήν παρανομίαν. ο δ' εν τε
ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ • CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE GREEK και έτοιμος ήν
AND ROMAN WORLD • CONTRIBUTION A L'HISTOIRE DU
MONDE GREC ET ROMAINE • BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE ασμένος ήν (ήδη
DER GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN WELT γάρ και τα της παρασκευής επεπορίστο), και ει μεν τούτων
 τι είργαστο, δίκην δοῦναι, ει δ' απολυθείη, αρχειω. και
 επεμαρτύρητο μη απόντος περί αυτού διαβολός αποδέχσθαι,
 άλλ' ήδη αποκτείνειω, ει **10** και ότι σωφρονέστερον ειη
 μη μετά τοιαύτης αιτίας, διαγνώσι, πέμπειω αυτόν επί
 τοσοῦτω στρατεύματι. οι δ' έχθροί δεδιότες τό τε στρατεύμα
 μη εῦνονν έχρη, ήν ήδη αγωνίζηται, ο τε δήμος μη μαλα-
 κίζηται θεραπέων ότι δι' εκείνον οι τ' 'Αργείοι ξυνεστράτεον
 και των Μαντινέων τινες, απέτρεπον και απέσπενδον, άλλους
 ρήτορας ενιέντες οι έλεγον υῖν μεν πλείν αυτόν και μη
ΑΘΗΝΑ 2011 κατασχεΐν τῶν
DIFFUSION DE BOCCARD - 11, RUE DE MEDICIS, 75006 PARIS θαι εν ήμέραις
 ρηταις, βουλόμενοι εκ μείζονος διαβολής, ήν έμελλον ρῆον
 αυτού απόντος ποριείν, μετάπεμπτον κομισθέντα αυτόν άγω-
 νίσασθαι. και έδοξε πλείν τον 'Αλκιβιάδην.
 Μετά δε ταῦτα θέρουσ μεσοῦντος ήδη ή αναγωγή εγίγνετο

Παρατηρήσεις σε δύο έπιγραφές από «τὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων»

ΜΑΡΙΑ-ΓΑΒΡΙΕΛΛΑ Γ. ΠΑΡΙΣΑΚΗ

doi: [10.12681/tekmeria.270](https://doi.org/10.12681/tekmeria.270)

To cite this article:

ΠΑΡΙΣΑΚΗ Μ.-Γ. Γ. (2011). Παρατηρήσεις σε δύο έπιγραφές από «τὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων». *Tekmeria*, 10, 91–101. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.270>

Παρατηρήσεις σὲ δύο ἐπιγραφὲς ἀπὸ «τὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων»

Σὲ μελέτη, ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο “Inscriptions latines de Macédoine” καὶ δημοσιεύθηκε στὸ *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)* τοῦ 1884, ὁ Salomon Reinach παρουσίασε ἐννέα συνολικὰ ἐπιγραφὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπτὰ εἶχε ἐντοπίσει δύο χρόνια ἐνωρίτερα κατὰ τὴ διάρκεια ταξιδιοῦ του στὴ Θάσο καὶ τοὺς Φιλίππους.¹ Στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου προσέθεσε δύο ἀκόμη λατινικὲς ἐπιγραφὰς ὡς προερχόμενες ἀπὸ τὴ θέση Katzi-Davan «στὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων» (*BCH* 8, 1884, 49: “aux environs d’Abdère”), τὶς ὁποῖες, ὅπως σαφῶς σημειώνει, γνώριζε μόνο ἀπὸ ἔκτυπα ποὺ τοῦ εἶχε ἀποστείλει συνεργάτης τῶν Γάλλων ὀνόματι Χατζηθωμᾶς. Ἀπὸ τὴ σύντομη ἀναφορὰ τοῦ Reinach σχετικὰ μὲ τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο εὐρέσεως τῶν δύο μνημείων καθίσταται προφανὲς πῶς –τοῦλάχιστον μέχρι τὴν ἐποχὴ δημοσιεύσεως τοῦ ἄρθρου– ὁ ἴδιος δὲν εἶχε ἐπιχειρήσει νὰ ἐξετάσει τοὺς λίθους· ὅσον ἀφορᾶ στὸ τουρκικὸ τοπωνύμιό μάλιστα, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε πῶς αὐτὸ ἀναγραφόταν στὸ συνοδευτικὸ τῶν ἐκτύπων σημείωμα.

Γιὰ τὴν πρώτη ἀπὸ τὸ Katzi-Davan ἐπιγραφῆ² ὁ Reinach ἀναφέρει μόνο τὸ ὕψος τοῦ μνημείου (0,30 μ.) καὶ τῶν γραμμάτων (στίχ. 1: 0,09, στίχ. 2: 0,07 καὶ στίχ. 3: 0,04), χωρὶς καμμία περαιτέρω πληροφορία γιὰ τὴ μορφή τοῦ λίθου, τὶς διαστάσεις ἢ τὸ ὕλικό· ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἢ ἐπιγραφὴ ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν ἐπιτυμβίων, ἀφοῦ μνημονεύει τὸ θάνατο τοῦ μικροῦ Ἀριστοκρίτου καὶ τὴ φροντίδα κατασκευῆς τοῦ μνημείου ἀπὸ τὴ μητέρα του:

Uttiedia Cle-
opatra Aristocrit(o)
fil(io), m(ensium) V, d(ierum) V, h(ic) s(ito) f(aciendum) c(uravit).

1. Βλ. S. Reinach, *BCH* 8 (1884) 47-50.

2. Βλ. Reinach, ὁ.π. 49, ἄρ. 8.

Τὸ κείμενο ἐπαναλήφθηκε ὡς ἔχει καὶ σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις, μὲ μία μόνο μικρὴ ἀπόκλιση στὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου.³ Οἱ δημοσιεύσεις αὐτὲς στηρίχθηκαν στὸ ἔκτυπο καὶ τὶς πληροφορίες τοῦ πρώτου ἐκδότου καὶ εἶναι σαφὲς ἀπὸ τὶς σύντομες ἀναφορὲς τους πὼς σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἐπιδιώχθηκε ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ὁ ἔλεγχος τοῦ λίθου· ἔκτοτε ἡ τύχη του ἀγνοεῖται.

Ὁ δεῦτερος προερχόμενος ἀπὸ τὴν ἴδια θέση λίθος σώζει τὸ κείμενο μιᾶς δὶγλωσσης ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τῶν μελῶν ἐνὸς θιάσου καὶ τοῦ ἱερέα τους Ποπιλλίου Ζειπᾶ πρὸς τὸν Ἦρωα Αὐλωνεῖτη. Ὁ Reinach σημείωσε τὸ ὕψος (0,22 μ.) καὶ τὸ μῆκος (0,97) τοῦ μνημείου,⁴ καθὼς καὶ τὸ ὕψος τῶν γραμμᾶτων τοῦ δευτέρου (λατινικοῦ) στίχου (0,04), ἐνῶ ἐπεσήμανε καὶ τὴν ὑπαρξὴ συμπιλημάτων:

Ἦρωι Αὐλωνεῖτη θυσιαστοὶ περὶ ἱερέα Ποπ(ι)λλιον Ζειπᾶν
Heroui Aulonite cultores sub sacerdot(e) Popil(lio) Zip[al].

Οἱ μεταγενέστεροι σχολιαστὲς ἐπανελάβαν καὶ πάλι τὸ κείμενο ὡς ἔχει, μὲ βᾶση τὸ ὑπάρχον ἔκτυπο,⁵ ἐνῶ σὲ καμμία περίπτωση δὲν φαίνεται νὰ ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀναζήτησις καὶ ἡ ἐπὶ τόπου ἐξέτασις τοῦ λίθου.

Νέα δεδομένα προσέφερε στὴν ἔρευνα ἡ ἀνεύρεσις τὸ 1937 καὶ δημοσίευσή λιγους μῆνες ἀργότερα μιᾶς ἀκόμη λατινικῆς ἐπιγραφῆς, τὸ κείμενο τῆς ὁποίας ἐμφανίζεται πανομοιότυπο μὲ τὸ δεῦτερο στίχο τῆς δὶγλωσσης ἐπιγραφῆς τοῦ Reinach.⁶ Ὁ λίθος ἐντοπίσθηκε στὴν οἰκία τοῦ Ἀναστασίου Κεντουκιᾶδου τῆς

3. *CIL* III Suppl. 7379 (βάσει τοῦ ἐκτύπου ποὺ ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν Reinach)· Th. Mommsen, *EphemEpigr* 5 (1884) 1437· A. Dumont καὶ Th. Homolle, *Mélanges d'Archéologie et d'Épigraphie* (Παρίσι 1892) 442, ἀρ. 110(b2). Ἡ μόνη διαφοροποίηση τῶν δημοσιεύσεων αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔγκειται στὴ σημείωσις τοῦ τελευταίου γράμματος τοῦ ὀνόματος τοῦ παιδιοῦ στὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου ἐκτὸς παρενθέσεως, προφανῶς κατόπιν ἐξετάσεως τοῦ ὑπάρχοντος ἐκτύπου.

4. Reinach, *ὁ.π.* 49-50, ἀρ. 9.

5. *CIL* III Suppl. 7378 καὶ 14207(1)· Th. Mommsen, *EphemEpigr* 5 (1884) 1436· Dumont καὶ Homolle, *ὁ.π.* (σημ. 3) 442, ἀρ. 110(b1)· *IGRR* I 832 καὶ Dessau, *ILS* 4067. Πρὸβλ. Γ. Μπακαλάκης, «Παρανέστιοι Ἀρχαιότητες», *Θρακικά* 8 (1937) 20-21 (*BullÉpigr* 1939, 188) γιὰ σύντομες ἀναφορὲς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ *CIL*, τὸ *cognomen* στὸ στίχ. 1 χαράχθηκε καθέτως πρὸς τὸν ὑπόλοιπο στίχο, ἐπάνω ἀπὸ τὴν τελευταία συλλαβὴ τοῦ ὀνόματος γένους· στὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου στίχου ὁ Cagnat δίνει τὴν ἀνάγνωσις *Zep[al]*. Σημειώνεται, τέλος, πὼς σὲ ὅλες τὶς μέχρι τώρα δημοσιεύσεις τὸ *cognomen* στὸν ἐλληνικὸ στίχο ἀποδίδεται μὲ τονισμό στὴν παραλήγουσα (*Ζεῖπαν*).

6. Βλ. Γ. Μπακαλάκης, *ὁ.π.* (σημ. 5), 20-21, ἀρ. 3, εἰκ. 3 (*BullÉpigr* 1939, 188).

κοινότητας Παραδείσου (δήμος Χρυσουπόλεως του νομού Καβάλας, πρώην Indzes), όπου είχε χρησιμοποιηθεί ως κατώφλι. Ο εκδότης της επιγραφής Γεώργιος Μπακαλάκης, που άμέσως έπεσήμανε την απόλυτη ομοιότητα των δύο κειμένων, εξέφρασε την άποψη πως και οι δύο επιγραφές προέρχονταν από κάποιο ιερό του Ήρωος Αύλωνείτου (βλ. σελ. 98-99) που κατά πάσαν πιθανότητα θα έπρεπε να αναζητηθεί στην περιοχή του Παραδείσου. Ο Μπακαλάκης έδωσε λεπτομερή περιγραφή του λίθου, ενώ σημείωσε τις μέγιστες σωζόμενες διαστάσεις του (0,06 X 1,00 X 0,69) καθώς και το ύψος των γραμμάτων (0,04):

Heroi Aulonite cultores sub sacerdot(e) Popil(lio) Zipa.

Και της τρίτης αυτής επιγραφής τα ἔχνη ἔχουν πλέον χαθεί.

Οι έργασίες για τη δημοσίευση του συντάγματος των ελληνικών και λατινικών επιγραφών της Θράκης του Αἰγαίου, που ολοκλήρωσε το 2005 το Κέντρο Ἑλληνικής και Ρωμαϊκής Ἀρχαιότητας (Κ.Ε.Ρ.Α.) του Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνών (Ε.Ι.Ε.) σε συνεργασία με την ΙΘ' Ἐφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνής,⁷ ἔδωσαν τη δυνατότητα –πέρα από την αναζήτηση των ιδίων των λίθων, που απέβη ἄκαρπη– για μία πιό προσεκτική εξέταση των διαθέσιμων δεδομένων και κυρίως για μία συγκριτική θεώρηση με βάση το σύνολο του σωζόμενου στην εὐρύτερη περιοχή επιγραφικοῦ ὕλικου. Στηριζόμενοι στις παρατηρήσεις αυτές μπορούμε σήμερα να προτείνουμε –με την επιφύλαξη που ἐπιβάλλει ἡ ἀπώλεια των μνημείων ἀλλὰ και οἱ περιορισμένες πληροφορίες που διαθέτουμε για αυτά– πως ἡ δεύτερη επιγραφή του Reinach ταυτίζεται με την επιγραφή που ἐνετόπισε λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Μπακαλάκης και πως οἱ δύο επιγραφές που δημοσίευσε ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος ὡς προερχόμενες ἀπὸ τῆς θέσης Katzi-Davan πρέπει να συσχετισθοῦν ὄχι με τὴν ἀρχαία πόλη των Ἀβδήρων ἢ τῆς χώρας τους, ὅπως πρότεινε ὁ ἴδιος και ἐπανελάβαν στη συνέχεια πολλοὶ μελετητές, ἀλλὰ εἴτε με τὴν εὐρισκόμενη λίγο βορειότερα στοὺς πρόποδες τῆς Ροδόπης και κοντὰ στὸ Νέστο ποταμὸ ρωμαϊκὴ πόλη τῆς Τοπεῖρου ἢ –ἄποψη που φαίνεται ἀκόμη πιό ἰσχυρὴ κατὰ τὴν ἄποψή μας για τοὺς λόγους που ἀναλύονται ἀμέσως παρακάτω– με κάποια ἀπὸ τὶς θέσεις τῆς χώρας των Φιλίππων. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὁδηγοῦν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

I. Ἡ ἀπόλυτη ταύτιση τοῦ λατινικοῦ κειμένου τοῦ Μπακαλάκη με τὸ

7. Βλ. Λουΐζα Δ. Λουκοπούλου, Ἀντιγόνη Ζουρντζή, Μαρία Γαβριέλλα Παρισάκη και Σελήνη Ψωμά, Ἐπιγραφές τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου μεταξὺ των ποταμῶν Νέστον και Ἐβρου (Νομοὶ Ξάνθης, Ροδόπης και Ἐβρου), (Ἀθήνα 2005), στὸ ἐξῆς *IThrAeg.*

δεύτερο στίχο της δίγλωσσης επιγραφής του Reinach, συνάδει με την ταύτιση των παραδιδόμενων διαστάσεων, τόσο για το ύψος των γραμμάτων όσο και για το μήκος των δύο πλακών· πράγματι, το ύψος των γραμμάτων αναφέρεται και στις δύο περιπτώσεις ως 0,04 μ. για το λατινικό στίχο, ενώ το μήκος παραδίδεται ως 0,97 από τον Reinach και 1 μ. από τον Μπακαλάκη.⁸ Τὴν ὁμοιότητα αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει καὶ ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωση τῆς περιγραφῆς ποὺ δίνει ὁ Μπακαλάκης γιὰ τὴν εὐρεθεῖσα στὸν Παράδεισο ἐπιγραφὴ· συγκεκριμένα, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, «τό πρόσθιον πάχος τῆς πλακῶς, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, εἰς ἀπόστασιν 0,17 ἀπὸ τῶν γωνιῶν τῆς ἐλαττοῦται κατὰ 0,02 μ. εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζονται εἰς τὰ ἄκρα τῆς δύο πόδια. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς πλακῶς εἶναι τριμμένη ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεώς της». ⁹ Ἡ διαμόρφωση αὐτὴ ὀφείλεται ἀσφαλῶς σὲ μεταγενέστερη, δεύτερη τοῦλάχιστον, χρῆση τοῦ λίθου καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τῆς ἀποκλίσεως ἀνάμεσα στὸ ὕψος τοῦ μνημείου ποὺ ἀναφέρει ὁ Reinach (0,22) καὶ αὐτὸ τοῦ Μπακαλάκη (0,06). Στὴν περίπτωσή αὐτὴ πρέπει νὰ δεχθοῦμε πῶς στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 1884 (ἔκτυπο τοῦ Χατζηθωμᾶ) καὶ 1937 (εὐρημα τοῦ Μπακαλάκη) ὁ λίθος ὅχι μόνον μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ Katzi-Davan ἀλλὰ καὶ διαμορφώθηκε καταλλήλως, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ στὴν οἰκία Κεντουκιᾶδου· συγκεκριμένα, ἀποξέσθη ἡ ἄνω ὀριζόντια ἐπιφάνεια τοῦ λίθου, με ἀποτέλεσμα νὰ ἐλαττωθεῖ τὸ ὕψος τοῦ μνημείου καὶ νὰ καταστραφεῖ ὁ χώρος ὅπου βρισκόταν χαραγμένος ὁ πρῶτος, ἑλληνικὸς στίχος τῆς ἐπιγραφῆς. Ἄν ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἀληθεύει, τότε ὁ τόπος εὐρέσεως ποὺ σημειώνει ὁ Μπακαλάκης ὀφείλεται σὲ νεώτερη τοῦ 1884 μετακίνηση τοῦ λίθου.

II. Ἄλλὰ καὶ ἡ θέση ἀνευρέσεως τῶν δύο ἐπιγραφῶν τοῦ Reinach δημιουργεῖ ὀρισμένους προβληματισμούς. Κατὰ τὸ Γάλλο ἐκδότῃ, ἡ θέση Katzi-Davan –παραδιδόμενη ὡς Katzi-Daran ἀπὸ τοὺς Mommsen καὶ Dumont-Homolle ἀλλὰ καὶ Katri-Daran ἀπὸ τὸν Μπακαλάκη– βρισκόταν στὰ περὶχωρα τῶν Ἀβδήρων· ἀλλὰ ὁ συσχετισμὸς τοῦ τοπωνυμίου με τὰ εὐρισκόμενα κοντὰ στὸ ἀκρωτήριο Μπουλούστρα ἀρχαῖα κατάλοιπα ἦταν, κατὰ τὴν ἐποχὴ συγγραφῆς τοῦ ἄρθρου, ἀναπόδραστος, ἀφοῦ τὰ κατάλοιπα αὐτὰ ἀντιπροσώπευαν τὴ μόνη γνωστὴ ἀρχαιολογικὴ θέση τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.¹⁰ Πράγματι, στὸ ἄρθρο τοῦ

8. Τὸ βάθος (0,69 κατὰ τὸν Μπακαλάκη) δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Reinach.

9. Βλ. Μπακαλάκης, *ἄ.π.* (σημ. 5), 20· βλ. καὶ τὴν εἰκ. 3, ποὺ συνοδεύει τὸ κείμενο.

10. Ἡ ταύτιση τῶν Ἀβδήρων προτάθηκε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἄρθρο τοῦ W. Regel περίπου στὰ χρόνια τῆς συγγραφῆς τοῦ ἄρθρου τοῦ Reinach (βλ. W. Regel, "Abdera", *AM*

1937 ὁ Μπακαλάκης –ἄριστος γνώστης τῆς τοπογραφίας τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαιίου– σημείωνε πὼς κατὰ τὸν Reinach οἱ ἐπιγραφές εἶχαν βρεθεῖ «ἐν τινι τοποθεσίᾳ παρὰ τὰ Ἰβδηρα», ἀλλὰ πὼς τὸ τουρκικὸ τοπωνύμιον Katri-Daran βρισκόταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Παρὰ τὶς προσπάθειές μας, τὸ τοπωνύμιον δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ ἐντοπισθεῖ σὲ κανένα σημεῖο κατὰ μῆκος τοῦ Νέστου ποταμοῦ ἀπὸ τὴν ἔξοδο τῶν Στενῶν ἕως τὶς ἐκβολές του, γεγονὸς ποὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὑποθέσουμε πιθανὴ μετονομασία ἢ ἀπώλεια κάθε σχετικῆς πληροφορίας.¹¹ Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ τουρκικοῦ τοπωνυμίου καί, ἐπομένως, χωρὶς τὴ γνώση τῆς ἀκριβοῦς θέσεως ὅπου ἀνευρέθησαν οἱ δύο ἐπιγραφές τοῦ Reinach –στὴν ἀνατολικὴ ἢ ἴσως στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ;–, ἄκρως πιθανὴ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἄποψή μας ἡ ὑπόθεση πὼς ἡ παρουσία τους καὶ στὸ πρῶτο αὐτὸ σημεῖο ἦταν ἀποτέλεσμα προγενέστερης μετακίνησης. Γιατὶ σήμερα ποὺ ὁ ἀρχαιολογικὸς χάρτης τῆς περιοχῆς εἶναι πληρέστερα γνωστός, δὲ φαίνεται νὰ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαία θέση στὰ περὶχωρα τῆς Τοπεύρου ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ τοπωνύμιον τοῦ Reinach· ἀντιθέτως, εἶναι εὐρύτερα ἀποδεκτὸ πὼς ἐπιγραφές προερχόμενες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά –ὅπως τῆς Κοσμητῆς, τοῦ Κύρνου καὶ τοῦ Ὀλβίου– ὀφείλουν τὴν παρουσία τους ἐκεῖ σὲ μετακίνηση ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τοῦ Παραδείσου.¹²

III. Σὲ ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις ὀδηγεῖ καὶ ἡ μελέτη τῶν ὀνοματο-

12. 1887, 161-67), ἀν καὶ ἡ θέσις ἦταν γνωστὴ ἀπὸ παλαιότερα· ἀντιθέτως, ἡ ταύτιση τῆς Τοπεύρου –τῆς δευτέρας ἀξιόλογης ἀρχαιολογικῆς θέσεως τῆς περιοχῆς– μὲ τὰ κατάλοιπα στὴν θέσις Πετρῶτα τῆς κοινότητος Παραδείσου προτάθηκε μόλις τὸ 1955 ἀπὸ τὸν Δημήτριον Λαζαρίδην (βλ. Δ. Λαζαρίδης, «Κατάλογος στρατηγῶν Θράκης», *ΑΕ* 1953-1954 [1955] 244). Γιὰ τὴν σταδιακὴ ἀποκάλυψη τῶν ἀρχαίων καταλοίπων στὶς θέσεις αὐτῆς καὶ τὴν ἱστορία τῆς ταυτίσεώς τους, βλ. συνοπτικὰ *IThrAeg* σελ. 175 (Ἰβδηρα) καὶ 261 (Τόπειρος).

11. Βλ. Μπακαλάκης, ὁ.π. (σημ. 5), 21. Γιὰ τὴν προσπάθεια ἐντοπισμοῦ τοῦ τοπωνυμίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλα θέματα ποὺ θίγονται στὸ ἄρθρον αὐτό, ἰδιαίτερα πολυτιμὴ ὑπῆρξε ἡ βοήθεια τῆς Ντίνας Καλλιντζῆ (Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Ξάνθης) καὶ τῆς Χάϊδως Κουκούλη-Χρυσανθάκη (πρ. Ἔφορος Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Καβάλας), τὶς ὁποῖες θερμὰ εὐχαριστῶ· εὐχαριστίες ὀφείλονται καὶ στοὺς Πηγῆ Καλογεράκου (Διευθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ) καὶ Δημήτρην Δημητρόπουλον (Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν/Ε.Ι.Ε.) ποὺ μοιράστηκαν μαζί μου τὶς γνώσεις τους στὴν ἀναζήτησι παλαιῶν μικροτοπωνυμίων. Γιὰ τὶς μετονομασίες στὴν Θράκη τοῦ Αἰγαιίου, βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Μ. Κοκολάκη, «Τὸ γεράκι καὶ ὁ σκαντζόχοιρος: Ἡ διοικητικὴ ὀνοματοθεσία τῆς ἐλληνικῆς Θράκης», *Θράκη. Ἱστορικὲς καὶ Γεωγραφικὲς Προσεγγίσεις* (Ε.Ι.Ε.-Ἀθήνα 2000) 197-204.

12. Βλ. *IThrAeg*, σελ. 277.

λογικῶν στοιχείων ποὺ περιέχονται στὶς δύο ἐπιγραφές. Τὸ ἀναφερόμενο στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή ρωμαϊκὸ γένος τῶν *Uttidii* φαίνεται πὼς παραδίδεται μίᾳ ἀκόμη φορὰ στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, καὶ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων.¹³ Τὸ *gentilicium* σχολίασε ὁ Ο. Salomies, ὁ ὁποῖος ἐπέσήμανε τὴ σύνδεσή του μὲ τὶς κεντρικὲς κυρίως περιοχὲς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου –καί, συγκεκριμένα, μὲ τὴν Umbria– ἐνῶ τὴν παρουσία του στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἀπέδωσε στὴν ἐγκατάσταση ἐκεῖ Ἰταλικῶν ἐμπόρων.¹⁴ Ἀντιθέτως, στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ Reinach αὐτὸ ποὺ ἐμφανίζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι τόσο τὸ *nomen* τοῦ ἱερέως (*Popil(i)us*) –ποὺ γνώρισε ἀξιόλογη ἐξάπλωση στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ παραδίδεται κυρίως στὴ γειτονικὴ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ στὴ Θράκη–¹⁵ ὅσο τὸ *cognomen* Ζειπᾶς, ποὺ ἐμφανίζει μίᾳ πολὺ χαρακτηριστικὴ γεωγραφικὴ κατανομή· πράγματι, ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ συγγέντρωσή του στὴ Χαλκιδική, τὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θάσο ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ καὶ σχολιασθεῖ ἀπὸ τὴν ἔρευνα, ἢ ὁποῖα θεωρεῖ τὸ ὄνομα ὑποκοριστικὴ μορφή τῶν ἐπίσης διαδεδομένων στὴν ἴδια περιοχὴ Ζε(ι)πύρων καὶ Ζ(ε)λίπυρος.¹⁶

13. Βλ. *CIL* III 7343 καὶ πρὸ πρόσφατα P. Pilhofer, *Philippi. Band II: Katalog der Inschriften von Philippi* (Τυβίγγη 2000) 459-63, ἀρ. 476 μὲ προγενέστερη βιβλιογραφία.

14. Βλ. Ο. Salomies, “Contacts between Italy, Macedonia and Asia Minor during the Principate”, *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics, Athens 7-9 September 1993*, ed. A.D. Rizakis («Μελετήματα» 21· Ἀθήνα 1996) 121· βλ. καὶ Argyro Tatakis, *The Roman Presence in Macedonia. Evidence from Personal Names* («Μελετήματα» 46· Ἀθήνα 2006) 423.

15. Γιὰ τὴ Θράκη, βλ. Milena Minkova, *The Personal Names of the Latin Inscriptions in Bulgaria, Studien zur klassischen Philologie Bd. 118* (Φρανκφούρτη 2000) 78-79, μὲ τὰ παραδείγματα τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Γιὰ τὴ Μακεδονία, βλ. Tatakis ὅ.π. (σημ. 14), 357-61 ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίᾳς, *Macedonian Edessa. Prosopography and Onomasticon* («Μελετήματα» 18· Ἀθήνα 1994) 87, σημ. 41, *Ancient Beroea. Prosopography and Society* («Μελετήματα» 8· Ἀθήνα 1988) 444 καὶ “The nomina of Macedonia”, *Roman Onomastics* ὅ.π. (σημ. 14), 107 καθὼς καὶ Salomies, ὅ.π. (σημ. 14), 115.

16. Γιὰ ἓνα σύντομο σχολιασμὸ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆ γεωγραφικῆς του ἐξάπλωσης, βλ. Fanoula Papazoglou, “Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans à la lumière des études onomastiques”, *CongrÉpigr VII* (Βουκουρέστι-Παρίσι 1979) 165 καὶ Louisa D. Loukopoulou καὶ M. B. Hatzopoulos, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, IIe Partie («Μελετήματα» 11· Ἀθήνα 1996) 257-58. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος ὡς Ζειπᾶς, βλ. ἤδη Christiane Dunant καὶ J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos. II: De 196 avant J.-C. jusqu'à la fin de l'Antiquité* (Παρίσι 1958) 144-46 καὶ, κυρίως, O. Masson, “Notes d'onomastique chypriote: le nom *ki-li-ka-se* et les noms en *-ās* à Chypre”, *Sybaris. Festschrift Hans Krahe zum 60. Geburtstag am 7. Februar 1958, dargebracht von Freunden, Schülern und Kollegen*

IV. Προβληματισμούς δημιουργεί και ή σπάνια για τὰ ἸΑβδηρα –ἀλλά και για ὀλόκληρη τὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου– χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας, και μάλιστα για πρόσωπα ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Στὸ σύνολο τῶν 500 περίπου ἐπιγραφῶν, ποὺ βρίσκονται συγκεντρωμένες στὸ *IThrAeg*, μόλις ἑννέα ἔχουν συνταχθεῖ στὴ λατινική, ἐνῶ δύο εἶναι δίγλωσσες (ποσοστὸ 2,2% ἐπὶ τοῦ συνόλου). Μὲ ἐξαιρεση ἓνα μιλιοδείκτη ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φερῶν τοῦ νομοῦ ἸΕβρου, ποὺ χρονολογεῖται στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος και συγκεκριμένα στὸ διάστημα 59-63 μ.Χ., οἱ ὑπόλοιπες περιπτώσεις ἀφοροῦν σύντομες ἢ ἀποσπασματικά σωζόμενες ἐπιγραφές ἐπιτυμβίου ἢ ἀδιάγνωστο περιεχομένου.¹⁷ Στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ὅπου τὸ κείμενο ἐπιτρέπει ἔστω και κάποια γενικά συμπεράσματα για τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, παρατηρεῖται πὼς πρόκειται για φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας και πὼς σὲ καμμία περίπτωση τὸ *nomen gentilicium* δὲ συνδυάζεται μὲ *cognomen* ἑλληνικῆς ἢ θρακικῆς προελεύσεως· σὲ ὀρισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις εἶναι προφανές πὼς πρόκειται για Ἰταλικούς (E72) ἢ ἴσως και ἀπελευθέρους. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ στηρίζει τὴν ὑπόθεση πὼς ἡ χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας δὲ διαδόθηκε στοὺς γηγενεῖς πληθυσμούς τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου. Στὶς ἐπιγραφές τοῦ Reinach και τοῦ Μπακαλάκη, ἀντιθέτως, εἶναι σαφές πὼς τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, ἂν και φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἀνήκουν στὸ προγενέστερο τῆς ρωμαϊκῆς παρουσίας πληθυσμιακὸ ὑπόστρωμα τῆς περιοχῆς (ἑλληνικὸ ἢ θρακικὸ/προ-ελληνικὸ).¹⁸

(Wiesbaden 1958) 70, σημ. 18 = OGS I 16· τὸ ὄνομα δὲν τονίζεται ἀπὸ τὸν D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Βιέννη 1976²) 189-90, s.v. Ζιτας.

17. Βλ. *IThrAeg* E72 (ἐπιτύμβιο τοῦ Ἰταλικοῦ *L. Manneius L.f. Pollio*, βλ. και Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, «Παλαιὰ και νέα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὰ ἸΑβδηρα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων», *Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς, Θεσσαλονίκη 19-21 Μαρτίου 2004* [ὑπὸ ἐκτύπωση]), E338-42 (ἀποσπασματικά σωζόμενες και ἀβέβαιες ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ Μαρόνεια), E432 (λατινικὸ ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Ζώνης, ἢ ἀρχικὴ προέλευση τοῦ ὁποῖου παραμένει ἀβέβαιη), E453 (ὁ μιλιοδείκτης τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, για τὸν ὁποῖο βλ. και F. Mottas, “Les voies de communication antiques de la Thrace Égéeenne”. *Labor omnibus unum. Gerold Walser zum 70. Geburtstag dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern* [Στουτγάρδη 1989] 98-101, εἰκ. 1-2· πρβλ. *BullÉpigyr* 1991, 1407) και E493 (ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κομοτηνῆς), καθὼς και τὶς δίγλωσσες E337 και *E473 (ὁ ἀστερισκος δηλώνει τὴν ἔλλειψη κάθε πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς). Σημειώνεται πὼς μία πρώτη μαρτυρία για τὴν παρουσία Ἰταλικῶν στὰ ἸΑβδηρα τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. προσφέρουν τὰ περίφημα τρία ψηφίσματα τῆς Σόφιας, βλ. *IThrAeg* E8-10 μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία και πὶο πρόσφατα Π. Μ. Νίγδελης, *Ἐπιγραφικὰ Θεσσαλονίκεια. Συμβολὴ στὴν πολιτικὴ και κοινωνικὴ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονίκη 2006) 430-34, ἀρ. T17.

18. Τὰ ρωμαϊκὰ *nomina* ποὺ ἀπαντοῦν στὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου συνδυάζονται μὲ

V. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει καί ἡ ἀναφορὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεῖτου, ποῦ μέχρι σήμερα μᾶς εἶναι μὲ βεβαιότητα γνωστὴ μόνο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία. Τὸ 1969 ἐντοπίσθηκε καὶ στὴ συνέχεια ἐρευνήθηκε ἀνασκαφικὰ ἱερὸ στὴ θέση Τσακίλ Μπαῖρ κοντὰ στὸν οἰκισμό Κηπιὰ τῆς Ἐλευθερουπόλεως.¹⁹ Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ συνδέθηκε μὲ τὴν παρουσία φυσικοῦ αὐλῶνος, στενοῦ δηλαδὴ περάσματος ποῦ στὴ συγκεκριμένη περιπτώση ταυτίσθηκε μὲ τὴ δίοδο ποῦ διαμορφώνεται μεταξὺ τῶν νοτίων ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν βορείων τοῦ Συμβόλου.²⁰ Ἡ λατρεία αὐτὴ φαίνεται πὼς κατεῖχε ξεχωριστὴ θέση στὸ θρησκευτικὸ βίο τῶν Φιλίππων, στὴ χώρα τῶν ὁποίων ἀνῆκε· ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν μαρτυροῦν πὼς εἶχε ἀπήχηση σὲ ὅλα τὰ πληθυσμιακὰ στρώματα τῆς ἀποικίας, ἀνεξαρτήτου ἐθνολογικῆς προελεύσεως, ἐνῶ ἄκρως πιθανὴ θεωρεῖται καὶ ἡ ὕπαρξη ἱερῶν τῆς ἴδιας λατρείας σὲ ἄλλες θέσεις τοῦ *territorium* τῆς ἀποικίας.²¹ Ὦπο τὸ πρῖσμα τῆς ἐρμη-

---

coognomina ἑλληνικῆς, θρακικῆς καὶ ρωμαϊκῆς προελεύσεως, ἀλλὰ πάντα σὲ κείμενα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας: γιὰ μίαν συνθετικὴν παρουσίαση τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων τῆς περιοχῆς, βλ. πρόσφατα Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, *Prosopography and Onomasticon of Aegean Thrace* («Μελετήματα» 49· Ἀθήνα 2007) 282-88.

19. Βλ. πρὸ πρόσφατα Γ. Ἀ. Πίκουλας, *Ἡ χώρα τῶν Πιέρων. Συμβολὴ στὴν τοπογραφία τῆς* (Ἀθήνα 2001) 58-59, ἀρ. 13 καὶ εἰκ. 5 καὶ 9, ὅπου παρουσιάζεται συγκεντρωτικὰ ἢ σχετικὴ μὲ τὶς ἀνασκαφὲς βιβλιογραφία, καὶ 124-29, ἀρ. 16-28 γιὰ τὶς ἐπιγραφές. Βλ., ἐπίσης, P. Pilhofer, *Philippi. Bd. I: Die erste christliche Gemeinde Europas* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament; 87) (Τυβίγγη 1995) 92-100. Τὸ ἱερὸ λειτούργησε ἀπὸ τοὺς ὕστερους ἑλληνιστικοὺς χρόνους (ἀπὸ τὸ 2ο π.Χ. αἰ. κ.έ.) μέχρι καὶ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ἀλλὰ ἡ μέγιστη ἀνάπτυξή του τοποθετεῖται στὸν 2ο μ.Χ. αἰ. (βλ. Χαΐδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 40, 1985 [1990], 264 καὶ τῆς ἴδιας καὶ Δήμητρας Μαλαμίδου, «Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρώα Αὐλωνεῖτη στὸ Παγγαῖο», *ΑΕΜΘ* 3 (1989) [Θεσσαλονίκη 1992] 559-60).

20. Βλ. Πίκουλας, *ὁ.π.* 207-208, ὅπου παρουσιάζονται καὶ παλαιότερες, ἐσφαλμένες ἀπόψεις γιὰ προέλευση τοῦ ἐπιθέτου ἀπὸ πόλην γειννιάζουσα ὀνόματι «Αὐλῶν». Βλ. καὶ Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Μαλαμίδου, *ΑΕΜΘ* 3 (1989) 553-54.

21. Βλ. Pilhofer, *ὁ.π.* (σημ. 19), 94 καὶ 96. Πλὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Κηπιῶν, ποῦ ἐκλαμβάνεται ὡς ὁ κύριος τόπος λατρείας, δύο ἀκόμη ἱερά ἀφιερωμένα στὸν Ἡρώα Αὐλωνεῖτη εἰκάζονται ἐντὸς τῆς χώρας τῶν Φιλίππων: ἓνα στὴν Κρηνίδα (πρώην Βιτάστα) στὰ δυτικὰ ὄρια τῆς ἐπικράτειας –ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.– καὶ ἓνα μεταξὺ τῶν χωριῶν Ἑπτάμυλος, Οἰνοῦσσα καὶ Νέο Σούλι – ὅπου ἀναφέρεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἐντοιχισμένη σὲ νερόμυλο, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ἐρευνες στὴν ἱστορία, τὴν τοπογραφία καὶ τὶς λατρεῖες τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίας καὶ Θράκης* (Θεσσαλονίκη 1984) 47-54. Τὴν ξεχωριστὴν θέση τῆς συγκεκριμένης λατρείας στὸ θρησκευτικὸ βίο τῶν Φιλίππων φαίνεται πὼς στηρίζεται καὶ νόμισμα τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας, ποῦ στὴν πρόσθια ὄψη ἀπεικονίζει μεταθανάτιο πορτραῖτο τοῦ

νείας του λατρευτικού επιθέτου, είναι σημαντικό να επισημανθεί πώς σε όλοκληρη την περιοχή των Ἀβδήρων και της χώρας τους –όπως αυτή προσδιορίζεται σε όλες τις νεώτερες μελέτες– δεν υπάρχουν αὐλώνες, στενωποί ἢ διαβάσεις που θὰ μπορούσαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν παρουσία ἑνὸς τέτοιου ἱεροῦ. Περισσότερες πιθανότητες γιὰ τὴν παρουσία μιᾶς τοποθεσίας ἀνάλογης μὲ αὐτὴν τῶν Κηπιῶν ἐμφανίζει ἡ χώρα τῆς Τοπεΐρου, ἀφοῦ στὰ βόρεια τῆς κοινότητας Παραδείσου καὶ τῆς γειτονικῆς τῶν Τοξοτῶν βρίσκεται ἡ νότια ἀπόληξη τῶν περίφημων «Στενῶν τοῦ Νέστου», τὰ ὁποῖα διατρέχει σήμερα ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Κομοτηνῆς-Σταυρουπόλεως, ἐνὸς στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Παραδείσου καὶ ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ τοποθετοῦνται ἐνίοτε καὶ τὰ «Στενὰ τῶν Σαπαίων», μία φυσικὴ διάβαση ποῦ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀππιανὸ κατὰ τὴν περιγραφὴ τῶν κινήσεων τῶν στρατευμάτων τοῦ Κασσίου καὶ τοῦ Βρούτου πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Φιλίππων τὸ 42 π.Χ.²²

Ἡ δημοσίευση ἀπὸ τὸν Reinach τῶν δύο ἐπιγραφῶν σὲ ἄρθρο μὲ κείμενα προερχόμενα ἀπὸ τὰ ἐδάφη δυτικὰ τοῦ Νέστου, ἡ πιθανὴ σύνδεση τῶν προσώπων ποῦ ἀναφέρονται σὲ αὐτὰ μὲ τὸ ὀνομαστικὸ τῶν Φιλίππων καὶ γενικότερα τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἡ σχέση τῆς συγκεκριμένης ἀποικίας μὲ τὴ λατρεία τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεΐτου καί, τέλος, ἡ σπάνια γιὰ τὴ Θράκη τοῦ Αἰγαιίου χρῆση τῆς λατινικῆς καὶ μάλιστα γιὰ ἄτομα μὴ ρωμαϊκῆς προελεύσεως, ὅλα συνηγοροῦν –ἂν ὄχι ἀπὸ μόνον τους, πάντως συνδυαστικά– στὴν ἀποδυνάμωση τῆς καθιερωμένης μέχρι σήμερα καὶ συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενης ἀπόδοσης τῶν δύο ἐπιγραφῶν τοῦ Reinach στὰ Ἱβδηρα καὶ καθιστοῦν πιθανότερη τὴ σύνδεσή τους μὲ τὴν Τόπειρο καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχή τους ἢ, ἀκόμη πε-

---

Αὐγούστου θεοποιημένου καὶ στὴν ὀπισθία ἔφιππη μορφή μὲ τὴν ἐπιγραφὴ HEROI AU-LONITE, βλ. Pilhofer ὁ.π. 97. Ἡ συνήθεια Ἡρώος Αὐλωνίτου, τέλος, ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ 159-160 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, βλ. ΑΔ 24 (1969) [1970] Χρονικά 300-301, πίν. 311γ καὶ Bull'Épigr 1987, 680 καὶ G. Horsley (ἐκδ.), *New Documents Illustrating Early Christianity. A Review of the Greek Inscriptions and Papyri published in 1979* (Macquire 1987), τόμ. IV 215.

22. Γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Νέστου, βλ. St. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria. Their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip, son of Amyntas* (Λονδίνο 1926) 9, εἰκ. 6. Γιὰ τὰ «Στενὰ τῶν Σαπαίων», βλ. Ἀππιαν., *Ρωμαϊκῶν Ἐμφυλίων* 4.11.86-13.105· κατὰ τὴν ἀποψή μας, τὰ στενὰ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν δυτικότερα τοῦ Νέστου καί, ἐπομένως, ἀρκετὰ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ θέση ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Μπακαλάκη, βλ. Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, «Τὰ στενὰ τῶν Κορπίλων καὶ τῶν Σαπαίων. Ἡ ἐπανεξέταση ἑνὸς τοπογραφικοῦ προβλήματος», *HOPOS* 14-16 (2000-2003) 345-62, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

ρισσότερο κατά την άποψή μας, με κάποια από τις θέσεις τῆς χώρας τῶν Φιλίππων.²³ Τὸ τοπωνύμιο Katzi-Davan θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ εἴτε κοντὰ στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τοῦ Παραδείσου –ὁπότε στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἢ μετακίνηση τοῦ λίθου ποὺ ἔλαβε χώρα ἀνάμεσα στὴν ἀναφορὰ τοῦ Reinach τὸ 1884 καὶ τοῦ Μπακαλάκη τὸ 1937 ὑπῆρξε μικρὴ– εἴτε δυτικότερα, σὲ κάποια περιοχὴ πέρα ἀπὸ τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ σχετίζεται μὲ τὸ χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας. Ἄν ἡ ἀπόδοσιν αὐτὴ ἀληθεύει, τότε ἡ ἔρευνα θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξετάσει ὅλες τὶς ἀπόψεις ποὺ ἐκφράστηκαν κατὰ καιροὺς γιὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς συγκεκριμένης λατρείας σὲ περιοχὰς ἐκτὸς τῆς χώρας τῶν Φιλίππων καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅταν αὐτὲς στηρίζονται στὴν ἀνεύρεσιν μεμονομένων ἐπιγραφῶν.²⁴

23. Γιὰ τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ προέλευσιν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῶν Κηπιῶν ἢ κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ ἱερὰ τῆς συγκεκριμένης λατρείας, ποὺ ἀναφέρθηκαν πρὸ πάντων (βλ. σημ. 21). Ἡ ἀναφορὰ τῶν θυσιαστῶν στὴ δευτέρῃ ἐπιγραφῇ τοῦ Reinach παραπέμπει στὶς τελετουργικὰς θυσίαι καὶ στὰ συμπόσια, ἢ παρουσία τῶν ὁποίων εἰκάζεται καὶ στὸ ἱερὸ τῶν Κηπιῶν, ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματος τοῦ ἀνευρεθέντος κτηρίου καὶ τῶν κεραμεικῶν εὐρημάτων, βλ. Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Δήμητρα Μαλαμίδου, «Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρώα Αὐλωνεῖτη στὸ Παγγαῖο (II)», *AEMΘ* 4 (1990) [Θεσσαλονίκη 1993] 505-506. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ σημειώνεται πὼς στὴ συγκεκριμένη ἐπιγραφῇ ὁ Ποπίλλιος Ζειπᾶς ρητῶς ἀναφέρεται ὡς ἱερεὺς, λειτούργημα ποὺ κατὰ τὸν Pilhofer δὲν ἀπαντᾷ στὶς προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῶν Κηπιῶν ἐπιγραφὰς (Pilhofer, ὁ.π. [σημ. 19], 100: “Die weitaus häufigste Funktion im Kult des Thrakischen Reiters ist somit die des ἱερέως; diese ist in den bisher publizierten Inschriften aus Kipia nicht bezeugt”). Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε προέλευσιν ἀπὸ κάποιο ἄλλο ἱερὸ τῆς ἴδιας λατρείας ἢ ἐπανεξέτασιν τῆς ἀποψῆς αὐτῆς.

24. Βλ. π.χ. Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 38 (1983) [1989] Β' 2, σελ. 322 καὶ Pilhofer, ὁ.π. (σημ. 19), 96, σημ. 14. Πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς Ἀβδήρων/Τοπεύρου καὶ ὅσων προέρχονται ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Φιλίππων, ἢ λατρεία τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεῖτου ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἀναγλύφου μὲ παράστασιν Ἡρώος ἱππέως, ποὺ βρέθηκε στὴ Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ποὺ κατὰ τὸν ἐκδότη τῆς εἶναι πιθανὸ νὰ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὰ θρακικὰ παράλια, βλ. *ILS* 4067: *Heroi Avlonite | L. Modiaris Lucifer sacer*. Ἡ λιθολόγησιν, ποὺ μαρτυροῦν ἢ διασπορὰ τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν, θὰ μπορούσε νὰ ὀφείλεται στὴν ἐκτεταμένη καταστροφὴ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ποὺ διαπίστωσαν οἱ ἀνασκαφῆς καὶ ἀπέδωσαν εἴτε σὲ βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς εἴτε στὴν προσπάθειαν τῶν Χριστιανῶν νὰ ἐξαλείψουν τὰ ἕλη τῆς παλαιότερης καὶ σημαντικῆς γιὰ τὴν περιοχὴ αὐτῆς λατρείας (βλ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Μαλαμίδου, *AEMΘ* 3 [1989] 560).

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Μετά την παράδοση του άρθρου, ή συγγραφεὺς ἐπεσήμανε πὼς ἐπὶ τῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας ποὺ ἐνώνει τοὺς Φιλίππους μὲ τὴν Καβάλα ὑπάρχει οἰκισμὸς μὲ τὴν ὀνομασία Πολύστυλο, πρώην Μπουλούχτσα ἢ Μπουλούτσκα. Στὴν περιοχὴ ἔχουν βρεθεῖ ἐπιγραφές, γιὰ τὶς ὁποῖες εἰκάζεται πιθανὴ μετακίνηση ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τῆς χώρας τῶν Φιλίππων (ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο), ἐνῶ τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχουν ἐπισημανθεῖ καὶ ἀρχαιολογικὰ κατάλοιπα ποὺ ἀποδίδονται σὲ ρωμαϊκὴ ἀγροικία, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα* (Θεσσαλονίκη 1976) 83, 190, 194 καὶ γιὰ τὶς ἐπιγραφές, Pilhofer (ὁ.π. σημ. 19) ἀρ. 043-044. Σημειώνεται, μάλιστα, πὼς οἱ δύο λατινικὲς ἐπιγραφές τῆς περιοχῆς δημοσιεύθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Reinach στὸ ἴδιο ἄρθρο μὲ τὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Katzi-Daran (βλ. ὁ.π. [σημ. 1], σελ. 48-49, ἀρ. 5-6), μὲ τὴν ἔνδειξη πὼς προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἐγκαταλελειμμένο μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο στὸ “tchiflik de Bouloutchka”. Ἡ τοπωνυμικὴ συνάφεια μὲ τὴ θέση Πολύστυλο, πρώην Μπουλούστρα, τοῦ νομοῦ Ἐάνθης εἶναι προφανής· μπορούμε, ἐπομένως, νὰ εἰκασοῦμε πὼς ἡ θέση Katzi-Daran βρισκόταν πλησίον τοῦ πρώτου Πολυστύλου (τοῦ νομοῦ Καβάλας) καὶ πὼς ἡ σύνδεση μὲ τὸ Πολύστυλο τοῦ νομοῦ Ἐάνθης –καί, ἐπομένως, μὲ τὰ Ἰβδηρα– προέκυψε συνειρμικὰ (εἴτε ἀπὸ τὸν Reinach εἴτε ἀπὸ τὸν Χατζηθωμᾶ) ἐξ αἰτίας τῶν ἀξιολογότερων ἀρχαιολογικῶν καταλοίπων τῆς δεύτερης αὐτῆς θέσης. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ἐνισχύεται ἡ προταθεῖσα καὶ στὸ ἄρθρο σύνδεση τῶν ἐπιγραφῶν μὲ τοὺς Φιλίππους.